

"נקודת השיא של ההצלחה" - עומס יתר של סיכונים למב"מ בסוריה

איתי ברון

תקיפת חיל האוויר בסוריה ב- 25 בדצמבר העידה שישראל מנסה לדבוק באסטרטגיית הפעולה ההתקפית - המב"מ - המערכה שבין המלחמות, שמומשה בהצלחה בזירה הצפונית מאז ראשית שנת 2013. התקיפה אכן ממחישה שיכולת התקיפה המבצעית של ישראל נשמרת וכי ניתן לבצע תקיפה נקודתית כזאת גם בעת הנוכחית, תוך התמודדות עם סיכוני ההסלמה המידיים. עם זאת, בחלוף שש שנים, ראוי לבחון גם את האפשרות ששילוב של גורמים מוביל לכך שמתכונת פעולה זו בזירה הצפונית הגיעה לנקודת השיא, מתמודדת עם "עומס יתר" של סיכונים וקרובה למיצוי היכולת להשיג הישגים ללא מחירים משמעותיים.

התקיפה ב-25 בדצמבר

תקיפת חיל האוויר בסוריה בשבוע שעבר הייתה התקיפה הגלויה הראשונה של ישראל מאז הפלת מטוס ה-IL-20 הרוסי ב-17 בספטמבר והתרחשה בסמוך להודעת הנשיא טראמפ על יציאת כוחות ארצות הברית מסוריה. במהלך התקיפה שיגרו הסורים כמה טילי קרקע-אוויר ומערכת ההגנה האווירית של ישראל הופעלה נגד אחד הטילים, שהיה עלול לנחות בשטח ישראל. משרד ההגנה הרוסי כינה את התקיפה "פרובוקציה" וטען כי סיכנה שני מטוסים אזרחיים שנחתו בדמשק ובביירות. הרוסים אף טענו שההגנה האווירית הסורית הצליחה ליירט חלק ניכר מהחימוש ששוגר במהלך התקיפה.

ההתרחשויות במהלך התקיפה עצמה אינן חריגות. ההגנה האווירית הסורית מופעלת נגד תקיפות חיל האוויר כבר למעלה משנתיים, ובמהלך התקופה הזאת היו מקרים שבהם הופעלו מערכות היירוט הישראליות נגד טילי קרקע-אוויר סוריים. גם הגינוי הרוסי אינו חריג וסביר שהפרטים הספציפיים על אודות סיכון מטוסי הנוסעים ויירוט החימוש אינם נכונים. נראה, אפוא, שישראל אכן המחישה שברמה האופרטיבית היכולת שלה לתקוף בסוריה נשמרת ושניתן לבצע תקיפה כזאת גם בעת הנוכחית, תוך התמודדות עם סיכוני ההסלמה המידיים (הסיכון למטוסים וההתמודדות עם התגובות הישירות במהלך התקיפה עצמה).

יום לאחר התקיפה הצהיר ראש הממשלה בנימין נתניהו שישראל נחושה להמשיך ולפעול נגד ההתבססות האיראנית בסוריה - גם לנוכח השינויים שהתרחשו בזירה זו. התקיפה נועדה, כנראה, לאותת על הנחישות הזאת ואולי גם לבחון את היכולת לממשה בתנאי הזירה הנוכחיים. עם זאת, נראה כי העיתוי הנוכחי מתאים בנוסף לבחינה רחבה יותר של האסטרטגיה הישראלית. בספרו "אסטרטגיה של מלחמה ושלו" (2002) כותב אדוורד לוטוואק כי "בתחום האסטרטגיה כולה, לא ייתכן כי דרך פעולה מסוימת תוכל להימשך עד אין סוף". ואכן, מכלול של גורמים מחייב לבחון את האפשרות שהאסטרטגיה הישראלית הגיעה ל"נקודת השיא של ההצלחה".

אסטרטגיית המערכה שבין המלחמות

רעיון המב"מ בזירה הצפונית היה קשור מראשיתו במצב העניינים הכאוטי בסוריה במהלך מלחמת האזרחים שהתחוללה שם. בראשית שנת 2013 זיהו בישראל שמאפייני הזירה הצפונית מגדילים את חופש הפעולה המבצעי שמתאפשר לצה"ל והוערך כי ניהול נכון של סיכונים ההסלמה יוכל לאפשר לישראל להפעיל את כוחה על מנת לצמצם איומים קיימים ומתהווים. זאת, מבלי שהפעלת הכוח תוביל לעימות רחב היקף, שבו לא רצתה ישראל. הערכה זאת, שאכן התאמתה, הובילה בשנים האחרונות לפעילות מבצעית מתמשכת, רבת תעוזה ודמיון, שכללה מאות תקיפות נגד שורת מטרות בשטח סוריה. הפעילות כוונה בעיקר נגד העברה של אמצעי לחימה מתקדמים לחזבאללה ובשנה האחרונה גם כנגד מאמצי ההתבססות האיראניים בסוריה.

במהלך התקיפות הפגינו צה"ל וקהילת המודיעין יכולת מודיעינית ומבצעית מרשימה בכל הקשור לאיתור המטרות ולתקיפתן. בחינה רחבה יותר של אסטרטגיית המב"מ מלמדת שהיו לה גם הישגים ניכרים. היא אמנם לא הביאה להוצאת הכוחות האיראנים מסוריה (וסביר שלא כיוונה מלכתחילה ליעד שאפתני זה), אך קיימות כנראה עדויות על כך שקצב ההתבססות האיראנית הואט ואפשר שגם מאפייני הפריסה של הכוחות הושפעו מפעולותיה של ישראל. המאמץ למנוע את העברות אמצעי הלחימה לידי חזבאללה לא מנע אותן לחלוטין, אך נראה שהאט את הקצב שלהן ומנע את ההצטיידות המאסיבית בכמה רכיבים שנתפסו כ"שוברי שוויון".

ישראל הוכיחה גם שליטה מרשימה בסיכונים ההסלמה וכל הפעילות התנהלה למעשה בלי תגובה משמעותית של הגורמים שמולם הופעל הכוח: הסורים כלל לא הגיבו ישירות לפעילות הישראלית בשטח; הניסיונות האיראנים לפגוע בישראל משטח סוריה נכשלו; חזבאללה יזם, כנראה, סדרת פיגועים מהגבול ברמת הגולן (בשנים 2013-2015, ללא הרוגים); והגיב, משטח לבנון, לאחר תקיפת מחסן אמצעי לחימה מצידו הלבנוני של גבול סוריה-לבנון (פיגוע ב-14 במרץ 2014, ללא הרוגים) ולאחר תקיפה ברמת הגולן שבה נהרגו פעילים בכירים של חזבאללה וגנרל איראני (פיגוע ב-28 בינואר 2015 בהר דוב, שני חיילים הרוגים).

המב"מ בשנת 2018

הסיכונים למב"מ הצטברו לאורך השנים האחרונות: הנוכחות הרוסית בסוריה מסוף שנת 2015, חייבה לפתח מנגנוני תיאום יעילים ותשומת לב רבה יותר בהפעלת הכוח; שינוי מדיניות האש של ההגנה האווירית הסורית חייבה התארגנות מיוחדת בביצוע התקיפות והיערכות לזליגת טילים לשטח ישראל; וההתבססות האיראנית חייבה ניהול רגיש של סיכונים ההסלמה.

יתר על כן, במהלך שנת 2018 התרחשה במהלך הפעילות הישראלית שורת אירועים, שהמחישו את מכלול הסיכונים שאיתם מתמודדת האסטרטגיה הישראלית בעת הנוכחית:

- קבוצת סיכונים ראשונה קשורה באיום על המטוסים התוקפים ובאפשרות לעימות עם סוריה, כפי שהומחש באירוע שבו הופל מטוס ה-F-16 ("סופה") הישראלי ב-10 בפברואר 2018. המטוס הופל בשטח ישראל (שני אנשי הצוות נטשו בשלום את המטוס) באירוע שראשיתו ביירוט מל"ט איראני שניסה לחזור לשטח מדינת ישראל; המשכו בתקיפה ישראלית על קרון הפיקוד והשליטה של המל"ט בעומק סוריה; וסיומו, לאחר הפלת המטוס, בתקיפת סוללות טילי הקרקע-אוויר שמהן שוגרו הטילים לעבר מטוסי חיל האוויר.

• קבוצת סיכונים שנייה קשורה באפשרות ההסלמה בעימות הישיר בין ישראל לאיראן, כפי שהומחש בסדרת האירועים בסוריה בחודשים אפריל ומאי 2018. ראשיתה בסדרת תקיפות ישראליות על מטרות איראניות בחודש אפריל; המשכה בניסיון איראני כושל לשגר לשטח ישראל כמה עשרות רקטות (רובן פגע בשטח סוריה וחלקן יורטו על ידי מערכת ההגנה האווירית של ישראל); ושיאה בתגובה ישראלית רבת עוצמה ליל ה-10 במאי (מבצע "בית הקלפים"), שכללה תקיפה של עשרות מטרות סוריות ואיראניות.

• קבוצת סיכונים שלישית קשורה בעימות אפשרי עם רוסיה, כפי שהומחש בהפלת מטוס הביון הרוסי ב-17 בספטמבר 2018. ראשיתו של האירוע בתקיפה ישראלית באזור החוף הסורי. בתגובה לתקיפה שיגר מערך ההגנה האווירית הסורי כמה עשרות טילי קרקע-אוויר. המטוס הופל בטעות בים התיכון, כמה עשרות קילומטרים ממערב לחוף הסורי, על ידי אחד הטילים ששיגרו הסורים (15 אנשי צוות רוסים נהרגו). הסבריה של ישראל נדחו על ידי הרוסים, שעודם מאשימים אותה באחריות להפלת המטוס.

לאחר הפלת המטוס העבירו הרוסים לסוריה סוללות טילי קרקע-אוויר מתקדמים יחסית מסוג S-300, אך לפי שעה נראה שלא נמסרו להפעלה של הסורים עצמם (אף שאלו החלו בהדרכה מעשית על המערכות). מסירתן הצפויה לסוריה עלולה להגביר את האיום על מטוסי חיל האוויר (ועל החימוש המשוגר במהלך התקיפות) והפעלה משותפת של הסוללות על ידי הסורים והרוסים עלולה להגביר את הסיכון לעימות עם רוסיה.

עתיד המב"מ

אף שלא מדובר בסיכונים חדשים, בחלוף שש שנים ראוי לבחון גם את האפשרות ששילוב של גורמים ובפרט השתנות תנאי הזירה מחייבים לבחון מחדש את יעילותה והרלוונטיות של אסטרטגיית המב"מ בהקשרה הסורי-לבנוני. בין גורמים אלו יצוינו המצב הכללי בסוריה, החוזרת להיות מדינה ריבונית שיכולה לשנות את מדיניות אי התגובה שלה (ושקשה יותר להצדיק את התקיפה בשטחה); המשך הנוכחות הרוסית בסוריה, הלקחים שהפיקו הרוסים מהפלת מטוס ה-IL-20 וכן המדיניות הרוסית, הרואה חשיבות רבה בשמירה על ריבונותה של סוריה ויציבותה (ואת התקיפות הישראליות כסיכון ליציבות); ההתפתחויות בהגנה האווירית הסורית ומדיניות הפעלת האש של סוריה, הגורסת שיגור מספר רב ובלתי מבוקר של טילים (המסכנים גם את התעופה האזרחית); ובנוסף הלקחים שלמדו הגורמים השונים מהפעילות הישראלית המתמשכת.

העברת מרכז הכובד של הפעילות סביב "פרויקט הדיוק" של הטילים מסוריה ללבנון תחדד מאוד את האתגר שניצב לפתחה של ישראל ועלול להוביל לעימות בין ישראל לחזבאללה, שהבהיר מצדו, לאורך כל התקופה, כי מדיניות התגובה שלו תהיה שונה לגבי תקיפות בלבנון. אפשרות זאת מחייבת את ישראל לקיים גם דיון עקרוני יותר על אודות התועלת הכוללת שבמאמץ למנוע מהלכי התעצמות קונבנציונאלית של האויב (בניגוד למאמצי התעצמות בתחום הגרעין, שלגביהם קיימת הסכמה רחבה כי נכון להפעיל את הכוח במטרה לסכלם במסגרת "דוקטרינת בגין"). בהקשר ל"פרויקט הדיוק", הדיון צריך לעמת את הנזק האפשרי מהפעלת הנשק המדויק עם אפשרויות הפעולה (ההגנתיות וההתקפיות) נגדו לעומת מחרי המהלכים למניעת ההתעצמות.

התקיפה הישראלית ב-25 בדצמבר 2018 הוכיחה שניתן עדיין לבצע תקיפות בסוריה בתכנון קפדני ומדויק במרחבים מסוימים. עם זאת, נראה שמכלול הגורמים גורם צורך לתמרן מול עומס יתר של סיכונים, שסבירות התממשותם תעלה ככל שתימשך הפעילות הישראלית. המשמעות היא, שייתכן שלא יהיה ניתן להמשיך ולפעול נגד העברות אמצעי הלחימה לחזבאללה ונגד הנוכחות האיראנית בסוריה בלי להסתכן בהסלמה ואף בדרדור המצב לעימות כולל. נראה אפוא, שהפעלת הכוח הישראלית במסגרת המב"מ מחייבת דיון אסטרטגי ואופרטיבי, שיתמקד במטרותיה, בנחיצותה, ביעילותה וביכולת לממשה בתנאי הזירה הנוכחיים. חילוף הרמטכ"לים הקרוב עשוי להיות עיתוי נכון לדיון כזה.